

اسناد پرتغالی‌ها درباره شرق

○ دکتر مسعود مرادی

عضو هیأت علمی دانشگاه سیستان و بلوچستان

Grammont Jean - Louis Bacque و آن مارگریت جونون Anne Marguerite - Jonnon تلاش نموده تا تصویر روشنی از اهمیت اسناد پرتغالی در مطالعات شرقی و اسلامی به دست دهد. اسناد آرشیوهای پرتغالی بالغ بر ده‌ها هزار سند است که به زبان‌های مختلف از جمله پرتغالی، فارسی و عربی می‌باشد. از این میان اسناد فارسی و عربی توسط لاتورو دو تومبو (La Torro do Tombo) به چاپ رسیده است. این مجموعه با انتشار اسناد پرتغالی تکمیل شده و قابل فهم می‌گردد. اسناد پرتغالی می‌تواند اوضاع سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و مذهبی قرن ۱۶ را به خوبی ترسیم کند و این در حالی است که در سایر کشورها اسناد و مدارک زیادی برای این دوره از تاریخ وجود ندارد. امپراتوری پرتغال در زمانی شروع شد و گسترش پیدا نمود که برتری و تفوق اروپائیان بر شرق مسلم شده بود. این برای اولین بار بود که اروپا قبل از دوران صنعتی خود اقدام به استعمار سرزمین‌های آسیا و شرق می‌کرد. دورانی طولانی که با فرآیندهای بعدی استعمار همراه شد و با انقلاب‌های صنعتی، پیشرفته‌تر گردید. نکته جالب توجه این بود که آغاز استعمار پرتغالی‌ها مصادف با گسترش اسلام در حوزه اقیانوسی هند بود. مجموعه اسناد منتشره در این سه جلد می‌تواند روند چگونگی پیشرفت اسلام در کشورهای مجاور در اقیانوس هند را نشان دهد. گسترش اسلام از یک سو و گسترش استعمار از سوی دیگر به برقراری روابط سیاسی - اقتصادی تازه‌ای در اقیانوس هند منجر گردید از این رو مطالعه اسناد فوق‌الذکر می‌تواند چشم‌اندازهای تازه‌ای از تاریخ جهان را برای مورخین بگشاید.

جلد اول کتاب شامل مباحث زیر است:

الف: هند، ژان اوین، آلبوکرک و مذاکرات کامبای (Cambaye)

۱- رقابت میان دیو diu و سورات Surat

اسلامی به دست داده که راه را بر یکسونگری و مطالعات هدفدار غربی ببندیم. این همه در حالی است که مطالعات غرب‌شناسی ما بسیار فقیرتر از مطالعات شرقی ماست لذا به نسبت بسیار تاسف‌انگیزی بر روند مسایل تاریخ و تمدن غرب ناآگاهییم امید آنکه در آینده بتوانیم با انجام مطالعات دقیق، علمی و پردوام راه شناخت و تعمیق آگاهی‌های مان را درباره تاریخ غرب و نیز تاریخ شرق دنبال نموده و به همان میزان مؤسسات غربی کار کنیم.

تا سال ۱۹۷۳ که جلد دوم مجموعه مار لوسو - اندیکوم منتشر گردید شش مرکز مطالعات فقط در مرکز مطالعات تاریخی و مردم‌شناسی وابسته به مدرسه تحقیقات عالی وجود داشت که مطالعات عالی شرقی، مطالعات عالی رومی - یونانی، مطالعات عالی اسلامی و شرقی، مطالعات عالی قرون میانه و مدرن و نیز کتاب تاریخ و تمدن از آن جمله‌اند. در هر یک از این مجموعه‌ها آثار متعددی پیرامون مطالعات و اسناد متعلق به جهان اسلام و شرق منتشر شده است.

در سال ۱۹۷۵ مؤسسه تاریخ شرق ادامه کار انتشار اسناد مربوط به «مار لوسو - اندیکوم» را عهده‌دار بود. این مؤسسه در «مدرسه مطالعات عالی» در دانشگاه سوربن قرار داشت و هدف خود را از انتشار این اسناد و مطالعات صرفاً علمی - تاریخی یاد می‌نماید و می‌افزاید این مؤسسه در نظر دارد مطالعاتش پیرامون تاریخ اسلام و روابط آن با تمدن‌های دیگر من جمله تمدن اروپایی را بررسی نماید. در عین حال کسب شناخت سیاسی در اهداف آن گنجانده شده اما نه برای سیاستمداران بلکه برای اعضای این مدرسه عالی.

محققان برجسته این مجموعه ژان اوین (Jean Aubin)، ژانویو بوشون (Genevieve Bouchon)، میشل.ن. پیرسون (Michael N. Pearson) چارلز بوکسر (Charles R. Boxer)، میشل لوسور (Michel Lesure) ژان لویی بکه - گرامون

معرفی اسناد پرتغالی درباره شرق

مجلدات متعددی توسط مار لوسو - اندیکوم که دربردارنده اسناد پرتغالی درباره مستعمرات اروپائیان در شرق است منتشر گردیده که سه جلد آن توسط استاد بزرگوار دکتر خیراندیش جهت معرفی اجمالی به خوانندگان محترم «کتاب ماه تاریخ و جغرافیا» در اختیار اینجانب قرار گرفت. ضمن سپاسگزاری از ایشان تلاش خواهم کرد رؤس مطالب را با استفاده از فهرست و مقدماتی که توسط ژان اوین نوشته شده، در اختیار خوانندگان قرار دهم.

مطالعات پیرامون اسناد پرتغالی‌ها توسط مدرسه تحقیقات عالی و مرکز تحقیقات تاریخی و مردم‌شناسی و نیز مرکز مطالعات اسلامی و شرقی آن مدرسه صورت گرفته است. مراکز فوق مطالعات گسترده‌ای را انجام داده و آثار ارزشمندی را منتشر کرده‌اند به گونه‌ای که این آثار و مطالعات اطلاعات وسیع و ارزنده‌ای پیرامون شرق در اختیار مورخان، محققان، سیاستمداران و سیاست‌گزاران غربی قرار داده و با گسترش و تکمیل تمام اطلاعات و شناسایی‌های مورد نیاز، راه را بر خطا و اشتباه در تصمیم‌گیری‌های سیاست خارجی غربیان طی قرون ۱۸، ۱۹ و ۲۰ بسته است.

تعداد اندکی از این گونه مطالعات در اختیار محققان و مورخان ایرانی قرار گرفته و تعداد انگشت‌شماری از آن‌ها نیز ترجمه گردیده است. این سخن بدان معنی است که ما بر اطلاعات و مطالعات انجام شده توسط مستشرقین وقوف نداشته و لذا تاریخ و تمدن اسلامی و شرقی را در تلقی آنان نمی‌شناسیم و این امر به امکان بهره برداری همیشگی آنان از سرزمین‌های شرقی در جهت اهداف استعماری و استثمار آنان کمک خواهد کرد. روی دیگر سخن این است که ما شناخت کافی و بایسته‌ای از تاریخ و تمدن خویش نداریم و تاکنون نتوانسته‌ایم تصویری حقیقی و واقعی از تمدن سرزمین‌های شرقی و

اسناد پرتغالی می تواند اوضاع سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و مذهبی قرن ۱۶ را به خوبی ترسیم کند و این در حالی است که در سایر کشورها اسناد و مدارک زیادی برای این دوره از تاریخ وجود ندارد

آغاز استعمار پرتغالی ها مصادف با گسترش اسلام در حوزه اقیانوس هند بود. لذا مجموعه اسناد منتشره در این سه جلد می تواند روند چگونگی پیشرفت اسلام در کشورهای مجاور اقیانوس هند را نشان دهد

- الف - ژان اوین: سفارت پدر جان نزد د. مانول:
۱- اولین تماسهای لوسو - اتیوپین (حبشه ای ها)
۲- ملکه الافی و متروپل مارکوس
۳- ماتئوس تاجر
۴- مسیر ماتئوس در هند
۵- ماتئوس و ارتباط با آلبوکرک
ب: ژانویوبوشون: اولین سفر لویوسوآرز در هند
۱۵۰۴-۱۵۰۵
۱- از لیبون تاکانانور
۲- تهاجم به مالابار و نابودی ناوگان مسلمان در کالیکوت
۳- بازگشت
ج: چارلز آر. بوکسر: دوم یورک دومانسز با روش Jorge de Meneses Beroche Dom
نبرد مولریاوا Mulleriyawa
د: اسناد:
ژانویوبوشون: معرفی اجمالی گزارشهای هند در ۱۵۰۵
میشل لسور (M. Lesure). یک سند عثمانی متعلق به ۱۵۲۵ درباره هند پرتغال و سرزمینهای دریای سرخ
ژان - لویی بکه کرامون - Louis Bacque
Grammont Jean - گزارش عثمانی درباره آنتونیو تتریو Antonio Tenreiro
آن مارگریست جوآنون Joannon
Anne - Marguerite: درباره نامه ای از شاه هرمز ۱۵۰۸
ه: گاهشماری -
اشاره به سند ناشناخته موزه بریتانیا، برای شرح حال نویسی تریستا و داکونها Tristao da Cunha، بازگشت از طریق خلیج بنگال در آغاز قرن ۱۶، عثمانیان و اتیوپیی، زنان در جامعه استعماری
مجموعه معرفی شده در ۶۱۶ صفحه فراهم آمده که با توجه به ضمائم و اسناد همراه می تواند برای مورخان و محققان تاریخ قرون میانه ایران بسیار مفید باشد.
- الف هند: ژانویوبوشون: مسلمانان کرالا Kerala در دوران اکتشافات پرتغالی ها.
«ریشه ها»، «موقعیت جغرافیایی کرالا و ابتدای تاریخ آن»، «گسترش سانسکریت در کرالا و ظهور اسلام»، «تهاجمات مسلمانان در قرن ۱۴ و نتایج سیاسی آن»، «مجامع اسلامی در آغاز قرن ۱۶» «موقعیت سیاسی»، «زندگی اقتصادی و جوامع بازرگانان» و «عملکرد اجتماعی جوامع اسلامی.»
میشل ن. پیرسون (Michael N. Pearson)، برتری اقتصادی استعماری. گوآ Goa (۱۶۷۰-۱۶۰۰).
ب: خلیج فارس: ژان اوین: پادشاهی هرمز در آغاز قرن ۱۶.
۱- سواحل و جزایر، جرون، جزایر و تنگه های خلیج فارس، مرزهای داخلی،
۲- عمان، چشم انداز دریا، عمان داخلی.
۳- زندگی سیاسی، بحران جانشینی در قرن ۱۵، عربها و ایرانیان، فرمانروایان
۴- هرمز میان هند و ایران، زندگی شهروندان، بنگسر.
ج: اسناد شرقی: ژان اوین: اسناد عربی، فارسی و ترکی تورو دو تومبو.
۱- نامه های کینابا، به آلفونسو دو آلبوکرک
۲- نامه بابا عبدالله به د. مانوئل،
د: اسناد اروپایی
۱- درآمدهای پادشاهی هرمز و مخارج پادشاه در سال ۱۵۱۵.
ه: نقشه ها
۱- سواحل مالابار در آغاز قرن ۱۶
۲- خلیج فارس در آغاز قرن ۱۶
۳- گارون و سواحل ایران
و: نامه ها
۱- اولین نامه کویاتار ۲- دومین نامه کویاتار
۳- سومین نامه کویاتار، ۴- نامه بابا عبدالله، ۵ و ۶- نامه بابا عبدالله.
سومین جلد از این مجموعه شامل مطالب زیر است:
- ۲- ملک ایاز و فرانسیسکو دو آلمیدا Almeida Francisco de
۳- درد سرهای سلطان کروز Cruz و فتوحات ملک گوپی Gopi
۴- از سرگیری مذاکرات
۵- سفارت تریستاو دوگا Tristao de Ga
۶- سفارت دیوگو فرناندز دو بیا Diogo Fernandes de Beja
۷- دستیابی به ثبات
قسمت دیگر این بخش متعلق به ژانویوبوشون است: پادشاهان کوتاه Kotte در ابتدای قرن ۱۶.
۱- سیلان و پادشاهی کوتاه ۲- اولین مداخله پرتغالی ها ۳- مسئله پادشاهی در کوتاه.
ب: خلیج فارس، ژان اوین: کویینار (خواجه عطا) Cojeatar و آلبوکرک
۱- کویینار، ۲- شیوه تهاجم آلبوکرک ۳- دفاع کویینار.
ج: اسناد
۱- نامه آلفونسو دو آلبوکرک به فرانسیسکو دو آلمیدا
۲- نامه مانوئل به صاحب منصبان الواس ۳۰ ژانویه ۱۵۰۹.
۳- نامه دیگو فرناند دو بیا به مانوئل، اول دسامبر ۱۵۱۴.
۴- نامه ملک ایاز به دیگو گوتر دو مونروی Gotene de Monroy (۱۵۱۶)
۵- نامه دیگو گوتر دو مونروی به دیگو مانوئل دوم دسامبر ۱۵۱۶
۶- نامه گوتر دو مونروی به لئوسو بارز دو آلبرگاریا، ۳ ژانویه ۱۵۱۷ Lopo Soares ed Albergaria
۷- نامه کریستو و آدو لونسو کاراکائو Cristovao Lourenco Caracao
دومین جلد از مجموعه مار لوسو- اندیکوم به شش بخش زیر تقسیم می شود:
۱- هند، ۲- خلیج فارس ۳- اسناد شرقی، ۴- اسناد اروپایی، ۵- نقشه ها، ۶- نامه های ضمیمه که مطالب مندرج در آنها به شرح زیر است: